

AZ GELİŞMİŞ MEMLEKETLERİN İKTİSADÎ KALKINMASINDA DIŞ YARDIM VE İHRACATIN ÖNEMİ

Hazırlıyanlar

Nuri UMAN

A. Vural ÖKTEM

Giriş

A — Az gelişmiş memleketlerin siyasî, sosyal ve iktisadî özellikleri:

Konuyu etraflıca incelemeden önce, az gelişmiş memleketler, iktisadî kalkınma ve dış yardım deyimlerinden neyi kastettiğimizi izah edelim.

Az gelişmiş memleketleri çeşitli şekilde tanımlamak mümkündür. Fakat biz gelir kriterini esas alacak ve fert başına millî geliri 50 \$ dan aşağı olan memleketlere az gelişmiş ülkeler diyeceğiz. Bu kriter tek başına yeterli olmadığından az gelişmiş memleketlerin içinde bulunduğu sosyal ve siyasî şartları kısaca gözden geçirelim :

Bu memleketlerin ekserisi istiklâllerine yeni kavuşmuşlardır. Bağımsızlık hareketlerine liderlik etmiş kimselerin siyasî nüfuzları çok fazladır. Bu memleketlerin ekserisinde demokrasi hareketi başlamış olup şu veya bu ölçüde genel oy uygulanmaya çalışılmaktadır.

İktidara gelen partiler, büyük işleri kısa zamanda başaramadığı ve köklü reformlara girişemedikleri için sık sık ihtilâller olmakta, ordu devlet idaresine müdahale etmektedir.

Bu durumun başlıca sebebi, başarılmak zorunda olan işlerin, güçlüğü ve pek kısa zamanda halledilecek cinsten olmayışıdır. Büyük sosyal reformları gerçekleştirmek zannedildiği kadar kolay değildir. Üstelik az gelişmiş memleketlerde devlet bürokrasisi zayıf, toplumu peşinden sürükleyecek dinamik, geniş görüşlü, azimkâr liderler azdır. Siyasî durumun bu şekilde olmasına mukabil, sosyal ortam da kalkınmaya müsait değildir.

Fakirlik yaygın olup hayat seviyesi son derece düşüktür. Gelirin büyük bir kısmı mahdut bir zümrenin elinde toplanmaktadır. Orta sınıf teşekkül etmemiştir. Okuma yazma bilmeyenlerin nisbeti yüksektir. Sağlık beslenme ve hıfzısıhha şartları pek geri ve iptidaidir. Topluluğa feodal cemiyet nizamı hâkimdir. Cemiyetin ve fertlerin davranışlarını ilim ve rasyonel düşünce yerine örf ve adetler tâyin eder. Halkın büyük kısmı gelenek ve an'anelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bunları kırmak ve değiştirmek son derece zordur. Aza kanaatkârlık ve fatalist bir felsefe hüküm sürmektedir. Baba otoritesine dayanan büyük aile tipi yaygındır. Memlekette gerek etnik gerekse kültür bütünlüğü sağlanamamıştır. Çeşitli yaşama standartlarına aynı anda rastlamak mümkündür.

İktisaden arzettikleri duruma gelince;

Umumî istihsal miktarı ve millî gelir, istihsal kapasitesi memleket nüfusuna nisbet edildiği ve ileri memleket standartları ile mukayese edildiği zaman çok düşüktür.

Dünya nüfusunun 2/3 ü, dünya gelirin 1/6 sından daha azına sahiptir. Yani az gelişmiş memlekette fert başına düşen reel, gelir, gelişmiş memleketlerde fert başına düşen gelirden 17 defa daha azdır (1).

Az gelişmiş memleketlerde gerek millî ekonominin tam olarak kurulmamış olması gerekse ekonominin önemli nisbette dışarıya bağlı olması (zira ihracat millî gelirin 1/5 ni teşkil etmektedir) sebebiyle ihracattaki dalgalanmalar millî geliri büyük ölçüde etkilemektedir. Bu memleketlerde ihracat yıldan yıla % 30 a yaklaşan dalgalanmalar göstermektedir (2).

Ayrıca politik istikrarsızlıklar ekonomik istikrarsızlığın ya sebebini teşkil etmekte veya onu şiddetlendirmektedir.

Mevcut kaynaklar lâyiki veçhile istihdam ve istismar edilememektedir. Bilhassa gizli işsizlik yaygındır. Meselâ ziraatte çalışan nüfusun Mısırda % 50 si G. İtalya'da % 40 Orta Asya memleketlerinde % 25 ilâ 50 ve Türkiyede % 50 — 55 kadarının gizli işsiz olduğu tahmin edilmektedir (3).

(1) Aktan, Reşat : «İktisaden az gelişmiş memleketlerin başlıca ekonomik meseleleri ve kalkınma imkânları». S. B. F. dergisi, Cilt: IX, No: 2, s. 58 — 94.

(2) Aktan, Reşat. İbid., s. 59.

(3) Aktan, Reşat İbid, s. 60,

Nüfusun yarısı ekseri ahvalde % 70 — 90 ı ziraatten geçimini temin etmeğe çalışmakta ve ziraat millî ekonominin temelini teşkil etmektedir. Ziraî usuller son derece geri olup, ziraî işletmeler haddinden fazla küçük ve dağınık parçalar halinde olup, modern teknik vasıta ve usullerin bu işletmelere tatbiki güçleşmekte bazan da imkânsız olmaktadır.

Bazı hallerde çok büyük mülklere rastlanmakta ve bu mülkler tam manasiyle istismar edilmemektedir.

Az gelişmiş memleketlerde arazi kiralari yüksek, kiracılık şartlari emniyetsiz ve istikrarsız bir halde bulunmaktadır. Şiddetli nüfus tazyikinin tesiri altında az gelişmiş memleketler ziraatında dönüm ve fert başına verim çok düşük olup ileri memleketlerdekisinin 1/10 u kadardır.

Sanayi kurulmamış olup, madencilik, ulaştırma, ticaret ve diğer ekonomik sektörler pek gelişmemiştir. Münakale şebekeleri ve sistemleri de ihmal edilmiş veya yeter derecede kurulamamıştır. Piyasa ekonomisi yerine otarşik ev ekonomisi hakimdir.

İhracat bir kaç ana mahsule inhisar etmektedir. Dış ticaret hacimleri dünya dış ticaretinde önemsiz bir yer işgal etmesine rağmen millî ekonominin mühim bir kısmını teşkil eder. Bu ekonomilerin tediye bilânçoları devamlı açık vermektedir.

Ekonomi kendi kendini besleyen bir iktisadî düzen olmaktan çok fasit daireler içinde yuvarlanan ve bariz bir gelişme göstermeyen bir haldedir.

Ekonomi içinde teraküm etmiş sermaye azdır. Üstelik, banka, sigorta, ve menkul kıymet borsaları gibi malî müesseseler pek gelişmemiştir. Küçük tasarrufları değerlendiren anonim şirketlere ve iktisadî organizasyonlara az rastlanır. Bu teşekküllerin mevcut olmayışı ve organize sermaye piyasasının da yokluğu sebebiyle, bir kısım tasarruflar altın, ziynet eşyası ve gayrimenkul gibi prodüktif olmayan sahalara akmaktadır.

İstihsal faktörlerini bir araya getirip işin riskini üzerine alan müteşebbis sınıfa bu tip ekonomilerde az rastlanmaktadır. Bu yüzden, istihsal faaliyeti daha ziyade belli sınıfların inhisarında kalmakta, meslek ve sanatlar babadan oğula intikal etmektedir. Devlet memurluğunun toplum nazarında itibarı büyük olduğundan, bu sahaya rağbet fazladır.

Diğer taraftan bu ekonomilerde istihsal faktörlerinin seyyaliyeti de son derece azdır. Bilindiği gibi seyyaliyetle herhangi bir istihsal faktörünün produktivitesini en yüksek, yani fiyatının en fazla olduğu yerde istihdam edileceği, eğer halen edilmiyorsa o sahaya kayacağı, hususu ifade edilir. Halbuki az gelişmiş memleketlerde istihsal faktörlerinin seyyaliyeti çok azdır. Emek sahipleri büyük fiyat farklarına dahi hassasiyet göstermemektedirler. Çünkü bu memleketlerde yaşayan fertler, yapmakta olduğu işleri yalnız geçim vasıtası olarak değil, aynı zamanda hayat tarzlarının bir parçası görmektedirler.

Ayrıca gelir seviyesinin düşüklüğü, seyyaliyeti azaltan diğer faktördür. Zira birçok kimseler bir iş buluncaya kadar geçimini temin edecek ve yol masraflarını karşılayacak miktarda tasarruftan mahrum oldukları için, buldukları köy ve kasabadan daha geniş imkân sağlayan bölgelere gidememektedirler.

Az gelişmiş memleketlerde gelir seviyesinin düşüklüğü sebebiyle tasarruf temayülü de küçüktür. Diğer taraftan bu memleketlerde gelir seviyesi yükselse bile, istihlâk temayülü daralmayıp bilâkis genişlenmekte, buna mukabil tasarruf temayülü oldukça düşük bir seviyede kalmaktadır (4). Bunun sebeplerini başlıca iki grupta toplayabiliriz :

Birincisi şudur: Uzun zaman düşük gelir seviyesinin verdiği mahrumiyetten birden bire kurtulunmak istenmesidir. İstihlâk itiyatlarının geriliği ve iptidailiği, bazı ihtiyaçların genişlemesini bir müddet alıkoyarsa da; zengin ve varlıklı sınıflara ulaşmak hevesi istihlâk harcamalarının ekseriya tasarrufun önünde ve ilerisinde seyretmesine sebep olmaktadır.

Diğer bir sebep de, geri kalmış memleketlerde fertlerin bu günün istihlâkini geleceğin refah ve servetine tercih etmeleridir. Uzakça bir istikbalin şanslarını ekseriya, halihazırın istihlâkine ve ani hazlarına feda eden bu zihniyet, az gelişmiş memleketlerde sermaye terakümünü önlemektedir.

İktisaden az gelişmiş memleketlerde görülen diğer bir hastalık da gösteriş uğruna istihlâktır. (Demonstration effect) tir. Hayat standartları ve istihlâk ölçüleri farklı aile veya memleketler birbir-

(4) Ülgener, Sabri: «İktisadî gelişmenin şartları ve sınırları» *İktisadî Fakültesi Dergisi*, Ekim 1954 — Temmuz 1955 Cilt : 19, s. 1 — 48.

leriyle temasa geldikleri zaman, geni ve düşük kademedede bulunanlar üstekilere hemen daima istihlâk yönünden yaklaşmaya çalışırlar. Otofinsman itiyadı ve gelirin kazanılma devresi de bu temayü-lün büyüklüğünde rol oynar. Ayrıca gelirin terkibi ve muhtelif gelir kategorileri arasında dağılışı tarzı da, tasarruf miktarı üzerine müessirdir. Aslî gelirlerde (mutad istihsal faaliyetinden doğan) tasarruf meylî fazla, müştak gelirlerde azdır. Geri kalmış memleketlerde orta sınıfın yokluğu aslî gelirlerin müştak gelirlere bölünmesine sebep olmakta ve ortalama tasarruf meylini düşürmektedir (5).

Az gelişmiş memleketlerin son olarak önemli bir özelliği de doğum ve ölüm nisbetlerinin yüksekliğidir. İktisadî kalkınma ile birlikte, hıfzısıhha şartlarının iyileşmesi, sağlık tesislerinin artması ölüm nisbetlerini azaltmakta, neticede nüfus artışı hızlanmaktadır.

Az gelişmiş memleketlerin siyasî, sosyal ve iktisadî özelliklerine kısaca temas ettikten sonra şimdi iktisadî kalkınmadan ne anladığımızı belirtmeğe çalışalım :

B — İktisadî Kalkınma, tarifî mahiyeti :

Tarihi bakımdan iktisadî kalkınma, daima bir cemiyetin iktisadî, sosyal ve politik yapısında, hâkim olan istihsal, inkisâm ve istihlâk şekillerinde geni ölçüde değişmeleri ifade eder (6). Bu değişiklikler ister tedricî şekilde ferdî teşebbüslerin, teknik gelişmeleri istihsale tatbiki şeklinde olsun; ister totaliter merkezi bir hükümet tarafından ağır sanayiye ve devlet işletmelerine öncelik tanıyan sistemlerde olsun geni ölçüde sanayide kitle halinde istihsal tekniğinin tatbiki ile meydana gelir. O halde, daha dar anlamda kalkınma fert başına isabet eden reel millî gelirin devamlı ve önemli bir nisbette artırılmasıdır (7). Reel gelir seviyesini ve umumî istihsal hacmini de memlekette halen mevcut bulunan ve faydalı bir şekilde kullanılabilen istihsal kapasitesi tâyin ve tesbit edecektir. şu halde kalkınma, daha geni ve daha çeşitli istihsal kapasitesi yaratmak demektir (8).

(5) Ülgener, Sabri: İbid. s. 1 —45.

(6) Kaya, Özcan: İktisaden geri kalmış memleketler ve Plânlama». *S. B. F. dergisi*, cilt: 16 No: 2 s. 34.

(7) Üstünel, Besim: 1964 — 1965 Yılı «Gelişme teorileri ve plânlama» adlı doktora takrirlerinden.

(8) Aktan, Reşat: *Op. Cit.*, s. 60.

Kapasiteyi tâyin eden faktörler ise; mevcut tabiî kaynaklar, işgücünün miktar ve kalitesi, sermaye, teşebbüs kabiliyeti ve teknolojik seviyedir.

Bu faktörleri iki grupta toplayabiliriz :

— İstihsalin insanlarla ilgili şartlarını değiştiren sosyal ve beşerî faktörler,

— Ve istihsalin dışındaki şartları değiştiren maddî faktörler,

İnsanların bilgi ve görgü seviyelerini artıran eğitim, hakikatleri daha iyi görmesini sağlayan araştırma, istihsalin daha iyi organize edilmesini sağlayan teşebbüs ve sevkü idare kabiliyetlerinin geliştirilmesi bir memleketin kalkınma seviyesini etkileyen beşerî faktörlerdir.

Bu beşerî unsurun, üzerinde çalışacağı kaynakların zenginleştirilmesi (Resource development) ve istihsal metodlarının geliştirilmesi yani teknik terakki ve istihsalde kullanacağı teçhizatın artırılması başka bir deyimle «sermaye terakümü» ise hızlı kalkınmanın maddî şartını teşkil eder.

Bütün bunların yapılabilmesi ise yatırım seviyesine sıkı bir şekilde bağlıdır. Ancak hemen belirtelim ki hızlı kalkınma için yatırım şarttır, fakat yeterli değildir. Bugüne kadar hiçbir ülke büyük çapta yatırım yapmadan hızlı kalkınma sağlayamamıştır. Buna mukabil bazı ülkeler yatırım seviyesini yükseltebildikleri halde, hızlı kalkınmada başarısızlığa uğramışlardır (9). Şu halde sermaye terakümü her zaman ve her yerde bir memleketin kalkınmasında biricik imkân olmakta, rejim ayrılıkları sadece bu sermayenin elde ediliş şeklini değiştirmektedir (10).

Bununla beraber iktisadî kalkınma sadece sermaye terakümünden ibaret teknolojik ve tek taraflı bir olay değil, fakat aynı zamanda sosyal - siyasal gelişmeleride gerektiren çok taraflı bir olaydır. (11) Gerçekten bir cemiyetin sosyal ve siyasî bünyesinde, inançlarında, eğitim ve kültüründe, hukuk düzeninde gerekli de-

(9) Üstünel, Besim: «Yatırım Seviyesi ve Dış yardımlar», *Forum* sayı: 258 1. Ocak, 1965 s. 10.

(10) Bailey, Norman: «Az gelişmiş memleketler iktisaden nasıl kalkınır»? *Yeni İstanbul gazetesi*, 8.7.1961, s. 2.

(11) Aren, Sadun: *İstihdam, Para ve İktisadî Politika*, Ankara Ajans Türk Matbaası, 1960 s. 218.

gişim olmadan o memleketin iktisaden kalkınmasına imkân yoktur. İktisaden kalkınma vetiresinin uzun bir zaman periyoduk içinde tahakkuk etmeside bu yüzdendir.

Biz bu yazımızda, iktisadî kalkınma için zorunlu sosyal ve siyasî değişmelerin vuku bulduğu faraziyesinden hareket ederek, kalkınmanın kriteri olarak fert başına düşen reel millî geliri alacağız.

KISIM I : İKTİSADİ YARDIM VE ÇEŞİTLERİ

Şimdi dış yardımdan ne anladığımızı ve çeşitlerini kısaca gözden geçirebiliriz:

İktisadî yardım terimi ile kastettiğimiz şey, gelişmiş memleketlerin gelişmekte olan memleketlere, askeri, siyasî, iktisadî ve insanî saiklerle yapmış olduğu ve onların iktisadî kalkınmasında doğrudan doğruya veya dolayısıyla tesir eden her türlü faaliyetlerdir.

Yaptığımız bu tarifile yardım terimini geniş anlamda kullanıyoruz ve tarifin şumulü içine teknik yardımlarla, milletlerarası ticaretin kolaylaştırılması gibi ilk bakışta yardım kabul edilmeyen hususlar da girmektedir.

Yardım tarifinin içine pek çok unsurlar girdiğine göre, evvelâ bu unsurları göz önünde tutarak yardımların bir tasnifini yapmaya çalışalım :

İktisadî yardımları, doğrudan doğruya ve dolayısıyla olmak üzere iki gurup halinde toplayabiliriz. Doğrudan doğruya yardımı, verimli kaynakların miktarını veya yeni yatırımları emme gücünü artıran ve kaynakların kullanılmasını islah eden yardım çeşididir. Dolayısıyla yardım ise, iktisadî ortamı daha elverişli bir hale getirir (12).

a) Doğrudan doğruya yardımlar : Yardımların büyük çoğunluğu bu kategoriye girer. Bunun başlıca şekilleri ise :

i) Hibe ve Krediler :

Hibeler gelecekte herhangi bir şekilde iadesi beklenmeyen ve

(12) Tuncer, Baran: *Milletlerarası iktisadî yardımlar ve kalkınma meselesi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963. s. 28,

bazı hallerde belli bir idealin ve politikanın gerçekleşmesini temin için hibeyi yapan memleketle işbirliğini icap ettiren bir nevi hediye'dir.

Kredi ise, belli bir müddet sonunda umumiyetle bir faizle birlikte geriye ödenme mecburiyeti olan bir istikraz muamelesi veya daha geniş bir deyimle bir borç anlaşmasıdır.

Hibe ve krediler iki taraflı olabileceği gibi (Amerika'nın diğer memleketlere milletlerarası işbirliği idaresi (ICA) Kalkınma İkraz Fonu (DLF) ihracat - ithalât bankası (E x Im Bank) kanalıyla veya İngiltere, Fransa, Belkiça ve Hollanda'nın deniz aşırı ülkeleri ve kolonilere yaptığı yardımlar) çok taraflı hibe ve krediler şeklinde de olabilir. (Konsorsiyumlar, milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) Milletlerarası finansman kurumu (IFC) Milletlerarası Para Fonu (IMF) veya Avrupa Para Anlaşması gibi)

ii) Teknik yardım :

Gelişmiş memleketlerdeki teknik bilgi ve metodların gelişmekte olan memleketlere aktarılmasını istihdaf eden faaliyetlerdir. Bu yardımlar daha ziyade işgücü kaynaklarına yönelmiş olup onların vasıflı hale getirilmesine tahsis edilir.

Teknik yardımlar, diğer şekillerine nisbetle daha ucuza mal olmasına mukabil, kalkınma vetiresi üzerinde tesirleri büyüktür.

iii) Ziraî mahsul fazlaları :

Gelişmiş memleketlerdeki mevcut ziraî mahsul fazlalarının az gelişmiş memleketlere millî paraları karşılığında satılması da son senelerde müracaat edilen bir iktisadî yardım şeklidir.

Bu yardım şekli, az gelişmiş memleketlere gıda ihtiyaçlarını döviz sarfetmeden ithal etme imkânı sağladığı gibi, yatırımların istihlâk malları üzerindeki enflasyonist tazyikini de azaltır.

iv) Ziraî Menşeli Olmayan Mal Şeklinde Hibeler :

Bu tip yardımların iktisadî kalkınmada müessir bir şekilde kullanılma imkânları mahduttur. Hattâ bazan o memleketin şartlarına uymayan yatırımların yapılması ve malzemenin kullanılması gibi iktisadî bakımdan terviç edilemeyen sonuçlar da doğurabilirler.

v) Karşılık paralar :

Amerika Birleşik devletlerinin iktisadî yardım programları altında yaptığı hibeler karşılığında, hibeyi alan memleket kendi parası cinsinden aynı miktarda bir meblağı belli bir fona yatırmak zorundadır. Bu fonlar daha sonra yardımı veren ve alan memleketlerin karşılıklı anlaşmaları üzerine ve belli gayeler için serbest bırakılabilmektedir.

Bu, bir para politikası vasıtası olarak, kaynakların iktisadî kalkınma için harekete geçirilmesinde önemli rol oynayabilir.

b) Dolayısıyla yardımlar : Dolayısıyla yardımlar vasıtalı yollardan az gelişmiş memleketlerde gelişmeye müsait bir zemin hazırlamak suretiyle iktisadî kalkınmaya yardımcı olurlar.

Başlıca şekilleri :**i) Hususî yatırımların Âmme makamları kanalıyla teşviki :**

Az gelişmiş memleketlerdeki yatırım imkânlarını hususî teşebbüse tanıtabilmek için hükümet yardımlarından istifade edilebilir. Ayrıca hususî sermayeyi teşvik için, yardım yapan hükümet, kendi müteşebbislerine sermayenin hudut dışı edilmemesi kârların transferi gibi konularda bazı garantiler verebilir.

ii) Milletlerarası ticaretin kolaylaştırılması :

Kambiyo kontrollerinden doğan tahditlerin kaldırılması ve gelişmiş memleketlerin yüksek gümrüklerinin indirilmesi için alınan tedbirler bu cümledendir.

iii) Üçüncü memleket anlaşmaları :

Bir az gelişmiş memlekette fazla olan bir takım mal ve hizmetlerin kıt olan diğer bir az gelişmiş memlekete devredilmesidir. (Avrupadaki Marshall Plânı tatbikatına benzer). Fakat bugün bunun yekûn yardımlar içinde çok az bir yer işgal ettiği görülmektedir.

Yardımların çeşitlerini kısaca özetledikten sonra bu etüdü-müzde yardım terimiyle , hibe ve kredileri, teknik yardımı, ziraî mahsul fazlasını, karşılık paraları kastediyoruz. Şimdi konumuza tekrar dönebiliriz.

Evvelâ şu soruyu kendi kendimize soralım: İktisaden kalkınabilmek için neden dış yardıma ihtiyaç vardır? Daha öncede belirttiğimiz gibi iktisadî kalkınma bir sermaye terakümü olduğuna göre, muayyen bir ölçüde kalkınabilmek için, belli bir miktarda yatırım yapmak icabeder. Bu ikisi arasında memleketten memlekete değişen bir münasebet vardır ki buna «sermaye - hasıla katsayısı» diyoruz. (Meselâ bizde plâna göre her yıl ortalama olarak gayri safî millî hasılayı % 7 artırabilmek için yine ortalama olarak gayri safî millî hasılanın % 18,3 nü yatırımlara tahsis etmek lâzımdır.)

Bu yatırımların kaynaklarını iki gurupta toplayabiliriz :

a) Yatırımları iç finansman kaynakları : Başlıca iç finansman kaynakları şunlardır :

i) Gönüllü tasarruflar :

Az gelişmiş memleketlerde fert başına düşen gelir çok düşük olduğundan ve tasarrufta gelirin bir fonksiyonu bulunduğundan bu kaynaktan yapılan tasarruflar arzu edilirden seviyede olmamaktadır. Önemli yekûnlara ulaşsa bile para ve sermaye piyasalarının yokluğu sebebiyle yatırımlara kanalize edilmemekte, altın ve diğer kıymetli maden iddiharına veya spekülâtif sahalara kaymaktadır.

ii) Vergileme :

Bu da çok elâstiki bir kaynak değildir. Zira ortalama fert başına düşen gelir asgarî geçim seviyesinin altında olduğundan verginin hudutlarına çabucak erişilmekte, teşkilât yetersizliği ekonominin monetize olmaması, kontrol yokluğu gibi sebeplerle vergi hakiki matrah üzerine oturtulamamaktadır. Bu yüzden vergi hasılatı düşüktür ve kısa devrede bunu artırmaya imkân da yoktur. Nitekim yapılan araştırmalar az gelişmiş memleketlerde alınan verginin millî gelire oranının % 10 — 15 civarında olduğunu göstermektedirler. Halbuki bu oran gelişmiş memleketlerde % 20 — 40 kadardır. (13).

iii) Enflasyon :

Enflasyon mecburî bir tasarruf vasıtası olarak kullanılabilir.

(13) Tuncer, Baran: Op; cit, s. 14.

lir. Fakat çeşitli sebeplerle az gelişmiş memleketlerde büyük ölçüde istifade edilemez.

iv) Ticaret hadlerinin lehe dönmesi :

Ticaret hadlerinde az gelişmiş memleketler lehine meydana gelecek bir gelişme ilerlemiş sanayi memleketlerinden gelişmekte olan memleketlere doğru bir gelir transferi mahiyetindedir. Bu hal onların ithal kapasitelerini artırır.

Bu kaynaktan yatırımların finansmanında faydalanabilmek için artan ihracat gelirlerinin istihlâke kaymadan yatırım mallarına tahsisinin temin edilmesi gerekir. Fakat bunu bu gün için temin etmek pek kolay değildir. Üstelik ticaret hadleri de son yıllarda az gelişmiş memleketlerin aleyhine seyretmektedir.

v) İstihlâkı kısıcı diğer tedbirler :

Tayınlama, lüks istihlâk mallarının ithalini lisansa bağlama fiyatları yükselterek hasıl olacak marjın devlete gelir olarak transferi (sosyalist ekonomilerde görüldüğü üzere) gibi tedbirleri demokratik rejimlerde tatbik etmek hem güç, hemde aşağıda izah edeceğimiz sebeplerle lüzumsuzdur.

Bütün bu kaynaklarla elde edilen tasarruflar gerekli orana ulaşmayabilir (*). Bu takdirde farkı ya dış yardımlarla veya iç kaynakları zorlayarak veya her ikisini birden kullanarak kapatmak mümkündür.

Şimdi yukardaki iç finansman kaynaklarına başvurarak aradaki açığın kapatıldığını farzedelim. Bu durumda dahi gerekli gelişme hızı sağlanamayacaktır. Çünkü :

Bilindiği gibi yatırımların seçilen istihsal metodlarına göre, belli bir kompozisyonu vardır. Diğer taraftan hızlı kalkınabilmek için, yatırım kompozisyonunda makine - teçhizatın nisbî önemini artıran istihsal metodlarının tercihi şarttır (14). Hangi istihsal me-

(*) Nitekim, Türkiyede 1957—1961 devresinde iç tasarruflar ortalama olarak gayrî safi millî hasılanın ancak % 12.8 ine ulaşmıştır. Halbuki % 7 kalkınabilmek için % 18.3 yatırım yapılması icap ettiğine göre, aradaki % 5.5. lük farkın kapatılması gerekir. Bir farkı plân bir miktar iç tasarrufları artırarak (% 2) bir miktarda (% 3.5) uzun vadeli düşük faizli yatırım kredileri (dış yardım) alınarak kapatılmasını öngörmüştür.

(14) Üstünel, Besim: Op Cit. s. 10.

todu seçilirse seçilsin, yatırımların yapılabilmesi için tasarruf kompozisyonunun yatırımların kompozisyonuna uygun olması gerekir. Şu halde bir memlekette kalkınmayı hızlandırabilmek için, makine - teçhizatın nisbî önemi büyük olan istihsal metodunun seçilmesi ve yatırımların buna göre yapılması icap eder. Bu takdirde makine - teçhizat talebi önemli ölçüde artacaktır. Bu tip yatırım malları memleket dahilinde istihsal edilemiyorsa, bunları ithal yoluyla temin etmek cihetine gidilecektir.

Diğer taraftan ithalât için gerekli döviz kaynakları, ihracat, görünmeyen kalemler ve sermaye hareketlerinden elde edilir. Yukarıda izah edilen durum karşısında artan ithalâtı yapabilmek için gerekli döviz bu kaynaklardan temin edilecektir. Bilindiği gibi ihracat ve görünmeyen kalemleri kısa zamanda artırmaya imkân yoktur. (nedenleri ilerde izah edilecektir.)

Bu durumda ya ithalâttan - dolayısıyla hızlı kalkınmadan vazgeçilecek yahut dış yardım alınarak bu kalkınma hızına ulaşılmaya çalışılacaktır.

İkinci olarak az gelişmiş memleketlerde alt - yapı tesisleri yetersizdir. Bu tesisler ikmal edilmedikçe daha sonraki yatırımlardan tam bir randıman almaya imkân yoktur. Buna mukabil bu yatırımlar büyük ölçüde sermayeye ihtiyaç gösterdikleri gibi bunlardan en kârlı şekilde istifade edilebilmeleri için uzun bir sürenin geçmesini de beklemek lâzımdır.

Az gelişmiş memleketler süratle kalkınabilmek için bu çeşit yatırımların finansmanında en önemli kaynak olarak milletlerarası sahadan temin edebilecekleri hibe veya uzun vâdeli düşük faizli kredileri kullanmak zorundadırlar.

Şu halde, kalkınmanın dış finansmanını yürütebilmek için kısa devrede dış yardım almaktan başka çare yoktur. Az gelişmiş memleketler bu gerekçe ile dış yardım talep etmektedirler. Buna mukabil gelişmiş memleketlerin dış yardımı veriş gayeleri farklıdır. Hür dünya memleketleri arasında yapılan yardımların en önemli sebebi komünizm tehlikesine karşı kuvvetli olabilmek endişesidir. Yani yardımların esas gayesi askerî ve siyasîdir. (15). Bugün az gelişmiş memleketlerin önemli bir kısmı batı blokuna olan bağlılığını belirtmiş, bir kısmı da bağımsız bir siyaset takibine çalışmak-

(15) Tuncer, Baran: *Milletlerarası İktisadî yardımlar ve kalkınma meselesi*. Ankara, Sevinç Matbaası. 1963. s. 27.

tadır. Hür dünya memleketlerinin yapmakta olduğu yardımlar, kendi safhalarında olanları orada devamlı olarak tutabilmek, bağımsızları kendi saflarına çekebilmek, karşı blokta olanların da o bloka olan bağlılıklarını azaltabilmek gayesini gütmektedir.

Az gelişmiş memleketlere yapılan yardımlarda, askeri ve siyasî faktörlerin en önemli rolü oynaması, yardımların yön, şekil ve ve miktarlarına da birinci derecede tesir etmektedir. Bu yüzden gelişmeye en elverişli bazı az gelişmiş memleketler siyasî sebeplerle kâfi miktarda yardım alamamaktadırlar. Diğer taraftan komünizm tehlikesine çok yakından maruz bulunan bazı memleketler çok fazla yardım almakta, fakat birçok hallerde bu yardım sadece askerî ihtiyaçları karşılamak için kullanılmaktadır.

Dış yardımların iktisadî gayeleri şu şekilde özetlenebilir. Az gelişmiş memleketlere yapılan yardımlar, hem bu memleketlerden devamlı olarak en lüzumlu ham maddelerin teminine imkân verir ve hem de bu memleketlerin, gelişmiş memleketlerin mamullerine karşı daha iyi ve geniş bir piyasa haline gelmesine yardım eder (*) (16). Görülüyor ki burada istifade eden az gelişmiş memleketlerden ziyade gelişmiş memleketlerdir. Gelişmiş memleketler hem kendilerine hammadde ve yarı mamul tedariki yönünden emin kaynaklar bulabilmekte hem de, kendi sınaî mallarını satabileceği piyasaları hazırlamaktadır. Dış yardım sayesinde az gelişmiş memleketlerin muayyen bir seviyede ithalât yapma kapasitesini idame ettirmesi mümkün olmaktadır. Bu haliyle dış yardımlar uzun vadeli bir ihracat kredisi şeklinde (gelişmiş memleketler yönünden) mütalâa edilebilir. Nitekim yapılan yardımların malî şartları incelendiği zaman bunun böyle olduğu dikkati çeker.

Örneğin memleketimize yapılan konsorsiyum yardımları incelendiği zaman, elde ettiğimiz rakamlar yukarıda ki fikrimizi teyit etmektedir. Konsorsiyumdan talep ettiğimiz krediler uzun vadeli (asgari 25 yıl) oldukça uzun bir ödemesiz devreyi ihtiva eden (7 yıl) % 3 faizli bağlı olmayan program kredileri olduğu halde,

(*) Bu düşünce tarzı, Amerikadan ziyade gelişmiş Batı Avrupa memleketleri ile bunların kolonileri veya eskiden bu memleketlere bağlı olan az gelişmiş memleketlere bağlı olan az gelişmiş memleketler bakımından doğrudur. Bununla beraber Amerika da bazı hammadeler bakımından halâ dışarıya muhtaç durumdadır ve aynı zamanda gelişen dış pazarlar Amerikan ekonomisi için de önemlidir.

(16) Tuncer, Baran: İbid., s. 28.

bize 1963 e verilen 404 milyon dolar krediden sadece 229 milyon dolarlık kısmı program kredisidir. Bunun 120,2 ihracat kredisi bağı kredi ve borç tecili şeklinde olduğu düşünülürse, kullanma yönünden tam serbestiye sahip olduğumuz miktar 101.8 milyon dur ki bu da toplam kredinin % 25 ne tekabül eder. O halde alınan kredi toplam olarak bizim talebimizden fazla olduğu halde, gerçekten iktisadî kalkınmamıza yardımcı olacak miktarı % 25 kadardır.

Durum bilhassa şu yönden de ilgi çekicidir. Bu 101,8 milyonun 80.5 milyonluk kısmının vâdesi 5 yıl veya daha aşağıdır, faizi de oldukça yüksektir. (% 2,5 - ile 3,5). Bu krediler bir kalkınma kredisi olmaktan ziyade bir finansman kredisidir. Az gelişmiş memleketlerin iktisadî kalkınmada takip ettiği gayelere uygun değildir. Bu duruma göre dış yardımların bu haliyle iktisadî kalkınmaya az gelişmiş memleketlerin ümit ettikleri ölçüde yardımcı olmaktan uzak olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (*).

Az gelişmiş memleketler aldıkları yardımın daha neticelerini elde itmeden bu alınan borçları faiz ve ana para olarak ödemek durumunda kalmaktadırlar. Bu onların içinde bulunduğu güç durumu biraz daha ağırlaştırmaktadır.

Meselâ memleketimizi bu bakımdan incelersek alınan kredilerin % 82 si borç ödemesi şeklinde kredî veren memleketlere iade edilmektedir. (Bu fiilen tahakkuk eden rakamlara göre böyledir.) Alınan bütün kredilerin kullanıldığı farzedilse bile bu oran yine % 60 dan aşağı değildir.

Bu bakımdan alınan kredîler, uzun vadeli düşük faizli bir kalkınma kredîsi olmaktan çok, onların ithalâtını finanse eden uzun veya orta vadeli yüksek faizli ihracat kredîsi olmaktadır. Gelişmiş memleketleri böyle bir kredî vermeye sevkeden amillerin başında, az gelişmiş memleketlerin gün geçtikçe ithal kapasitesinin azalmakta oluşu gelmektedir. Bilindiği ithal kapasitesini = (Ticaret hadleri X ihracat miktarı) + (disponibî döviz stokları) tayin etmektedir.

Bu kalemleri teker teker incelediğimiz zaman (etüdümüzün

(*) Durum 1964 de memleketimiz için değişmiş değildir. Ağustos 1964 sonu itibariyle aldığımız kredi yekûnu 209 milyon dolardır. Bunun 130.3 milyon doları program kredisi şeklindedir. Bunun sadece 4.29 milyonluk kısmı bağılı değildir. Diğer taraftan kredinin 132 milyonluk kısmının kısa vadeli yüksek faizli borçlanmalar olduğu görülür.

ikinci bölümünde teferruatlı olarak incelenecektir) görürüz ki az gelişmiş memleketlerin ihraç mallarındaki artış gelişmiş memleketlerin millî gelirlerindeki artıştan daha yavaş olmaktadır. Buna mukabil kalkınma hareketlerine girmiş olan bu memleketlerin daha önce izah edilen sebepler yüzünden — sınaî mamullere — özellikle makina - teçhizata - olan talepleri artmakta dolayısıyla ticaret hadleri iptidaî maddeler ve yarı mamuller aleyhine dönmektedir. Diğer taraftan bu iki sebebin tesiri altında az gelişmiş memleketlerin te-diye bilânçoları devamlı olarak açık verdiğinden bunların ellerinde bu kaybı telâfi edecek kadar önemli nisbette disponibl döviz stokları da bulunmamaktadır.

Yukarıda zikredilen sebepler yüzünden az gelişmiş memleketlerin ithal kapasitesindeki bu azalma, onları zecri tedbir almaya zorlamakta, kotalar, devalüasyon, gümrük himayeleri gibi milletler-arası ticareti daraltan tedbirler almalarını tevlit etmektedir. Gelişmiş memleketler bu durumu önlemek, kendilerine emin iptidai ve ham madde kaynakları temin etmek, aynı zamanda kendi sınaî mallarına mahreç hazırlamak için onlara ithal kapasitelerini idame ettirecek şekilde yardım yapmaya yanaşmaktadırlar. Bunu siyasî sebeplerde takviye etmektedir.

Burada şöyle bir itiraz ileri sürülebilir. Az gelişmiş memleketlerin dünya dış ticaret hacmindeki hisseleri çok cüzidir. Bu bakımdan bunların ithal kapasitelerindeki azalmanın gelişmiş memleketlerin te-diye bilânçolarındaki tesiri de son derece küçük olacaktır. Bu argümana dayanarak yardımları izah etmek doğrumudur?

İlk nazarda bu itiraz haklı görülebilirse de biraz daha yakından mesele tetkik edildiği zaman yeterli olmadığı görülür.

Şöyle ki :

İki cihan harbi arasında böyle bir yardım yapılamazdı. Zira gelişmiş memleketlerin millî gelirlerindeki artış bu kadar hızlı olmadığı gibi, istihsal temposu daha yavaş ve marjinal tasarruf meyli daha düşüktü. İstihsal edilen mallar iç piyasa tarafından mas edilebiliyordu. Diğer taraftan bağımsızlık hareketleri de bu kadar önem kazanmamış olup az gelişmiş memleketlerin bir çoğu sömürge veya yarı sömürge halinde idi. Gelişmiş memleketlerin çoğu da dış ticaretlerini son derece dar tutmak durumunda idiler. Otarşi, kontenjan ve takaslar ikili anlaşmalar hepsinin dış ticaret rejimlerinde hâkim bir karakter arz ediyordu.

İkinci Dünya harbinden sonra komünizm tehlikesi belirince, bunun karşısına iktisaden kuvvetli bir Avrupa çıkarmak amacıyla Marshall yardımı kuruldu. Avrupalıların harbten önceki iktisadî güçlerine kavuşabilmeleri ve kendi aralarında mevcut işbirliğini daha da geliştirebilmeleri için OECE teşkil edildi.

Avrupa kısa zamanda kalkınıp 1938 senesindeki istihlal seviyelerini aşmış, en yeni istihlal metodlarıyla A. B. D. nin ciddi rakibi olmaya başlayınca, A. B. D. nin tediye bilânçosu açık vermeye başladı.

A. B. D. ilk nazarda komünist tehlikesiyle karşı karşıya bulunan devletlere (Türkiye, Yunanistan vs.) Truman doktrini icabı askeri yardım yapıyordu. Bu yardımı diğer az gelişmiş memleketlere teşmil etmeyi hem komünizm tehlikesini bertaraf etmek hem de yukarıda belirtilen iktisadî güçlüğü yenmek bakımından zarurî görüyordu. Ancak bu zarurettir ki A. B. D. ni 10 yıldan fazla bir zamanda 96 milyar dolar yardım yapmaya zorlamıştır.

Bu gayelerle yapılan yardımların az gelişmiş memleketler iktisadî kalkınmalarına hizmet etmesinden çok yardım yapan memleketlerin tayin ettiği gayelerin gerçekleşmesine uygun şekilde olacağı tabii idi.

Bu durum her iki tarafı da tatmin etmemiş, A. B. D. ve diğer yardım yapan ülkeler, az gelişmiş memleketlerden bekledikleri neticeleri elde edememişlerdir. Az gelişmiş memleketler de bu kredilerden kalkınma için yararlanacak yerde prodüktivitesi düşük yatırımların finansmanın da hattâ lüks istihlak malları ithalinde kullanmışlardır. Bu yüzden bir müddet sonra yardım yapılabilmesi için siyasî kriterlerden çok iktisadî kriterler göz önünde tutulmuştur. (İktisadî kalkınma için gerekli reformların yapılmış olması, kalkınmanın plâna bağlanıp bağlanmaması, yatırımı mas etme kabiliyeti, kalifiye eleman durumu, tasarrufların seferber edilebilme durumu vs.)

Az gelişmiş memleketler yönünden de alınan kredilerin gerçekten kalkınmaya yardımcı olabilmesi için bunların uzun vadeli ve düşük faizli olması, üstelik dünyanın siyasî ve iktisadî konjonktürüne göre değil, kendi ihtiyaçları nisbetinde verilmesi ve alınan çeşitli yardımlar arasında koordinasyon sağlanabilmesi gerekir. Bunun içinde çeşitli konsorsiyumlar kuruldu. (Hindistan, Pakistan, Türkiye ve Yunanistan konsorsiyumları). (*)

(*) Bunlardan Hindistan ve Pakistan konsorsiyumları konsorsiyumdan beklenen

Meseleyi sadece yardım açısından ele almayıp, daha geniş olarak görmek ve milletlerarası iktisadî münasebetler açısından incelemek gerekir. Bu konuda Birleşmiş Milletlerin teşebbüsü ile son olarak Mart 1964 de 2,5 ay devam eden «İktisadî Gelişme ve Ticaret Konferansı» (Conférence des Nations Unies sur le Commerce et le développement) toplandı. Burada, yardım, ticaret ve kalkınma meseleleri münakaşa edildi. Bu konferansta, az gelişmiş memleketlerin dünya ticareti (bilhassa ihracat) hakkındaki görüşlerini etüdümüzün ikinci bölümünde izah edeceğiz.

Yardım konusundaki görüşlere gelince: (17)

— Çeşitli memleketlerden (demirperde memleketleri hariç) çeşitli şekillerde (borç, özel yatırım ve hibeler) sağlanan finansman miktarı 1,8 milyar \$ ı bulmuştur. Bu meblağ 1962 de 6,6 milyara çıkmıştır. Ortalama yıllık artış oranı % 11 dir, buna rağmen bu miktar yeterli olmaktan uzaktır. 1962 de sağlanan fonlar gelişmiş ülkelerin yıllık gelirleri toplamının ancak % 0,7 kadardır. (Bu oran birleşmiş Milletler Genel Assamblesinin tasdik ettiği % 1 orandan daha düşük olmakla beraber, 1950 deki % 0.3 teki nisbetten de hayli yüksektir

— Mali finansman konusunda önemli müsbet gelişmeler olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler tarafından dış özel yatırımların önemi kabul edilirken diğer taraftan da amme fonları talebi büyük ölçüde düşmüş ve amme fonları ile ilgili vade, faiz ve projelerin tipi bakımından da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu cümleden olarak dünya finansman ajansına (IFC) yardımcı olan birçok bölgesel müesseseler kurulmuştur.

— Milletlerarası kaynakların temini ile ilgili kantitatif hedefler (punta del Este Charter'inde) tesbit edilmiş ve bu kaynakların miktarı sadece spesifik projelere değil, gelişebilmenin vaz geçilmez şartı olarak ekonomik ve sosyal bünyede değişiklik yapılmasını öngören kalkınma plânlarına bağlanmıştır.

— Bununla beraber, milletlerarası malî işbirliği politikasında meydana gelen bu gelişmenin menfî veçheleri de yok değildir. Bizi burada özellikle bunlardan ikisi ilgilendirmektedir.

faydaları yerine getirdiği halde Türk konsorsiyumu henüz bu safhaya ulaşmış değildir. Yunanistan konsorsiyumu ise daha faaliyete geçmiş değildir.

İlk olarak, ticaret hadlerindeki gerileme, kalkınmakta olan ülkelerin sermaye malı ithal kapasitesini azaltmış ve böylece temin edilen milletlerarası kaynakların müsbet tesirlerini yok etmiştir. İkinci olarak, bu kaynakların büyük bir kısmının vadeleri kısadır ve bazılarının da ilâve hizmet şartları vardır. Birçok az gelişmiş ülke için ağır bir yük teşkil eden bu durum böyle devam ederse; diğer az gelişmiş ülkeler için de şartları ağırlaşacaktır.

— Eğer kalkınmakta olan memleketler B. M. Kalkınma Grubunun tesbit ettiği hedeflerini gerçekleştirmek hattâ geçmek istiyorlarsa iç ve dış kaynaklarını seferber etmelidirler. Gelişme oranındaki herhangi bir artma yatırımlardaki artmayı ifade ettiğine göre, bu gerekli makina teçhizatın ithali demektir. Bunun için de emre âmade döviz lâzımdır.

— Gelişmekte olan birçok memleketlerin döviz ihtiyatları çok zayıftır ve zaruni olmayan malların ithallâtı minimuma inmiş durumdadır. Bu itibarla ticaret hadlerinde meydana gelecek herhangi bir gerileme sermaye malları ithal kapasitesini ciddi şekilde zayıflatacaktır. Bu takdirde finansman kaynaklarının gayesi olan iktisaden gelişmelerin tahakkukunu beklemek imkânsız olacaktır. İktisadî gelişme, birbirlerini bağlı ve karşılıklı olarak etkileyen muhtelif unsurlar ve projelerden teşekkül eden bir vetiredir. Bu itibarla milletlerarası işbirliği programı altında, finanse edilen projelerin müessiriyetinin azalmaması için, ihracat malları fiyatlarındaki düşme dolayısıyla diğer yatırımlara gerekli dövizin temin edilmesi neticesinde söz konusu yatırımların yapılmaması gibi bir durum ortaya çıkmamalıdır.

— Şu halde az gelişmiş memleketlere ticaret hadlerindeki bu gerilemeyi telâfi edecek yardımcı kaynakların bulunması gerekir. Bunun için bu gerilemeyi telâfi edici bir mekanizmanın tesisi şarttır ve telâfi edici finansman programının temel gayesi, gelişmekte olan ülkelerin toplam satınalma gücünün muhafazası olacaktır.

— İkrarlar, muhriz devlet halkının tasarruflarından yapılır. Yardım ise ticaret hadlerinde gerileme olan hammadde ihracatçısı az gelişmiş devletlerin gelirlerinden temin edilmektedir. Ticaret hadlerinde menfi gelişmeler dolayısıyla meydana gelecek kayıpları telâfi etmek lüzumludur, fakat kâfi değildir.

— Bugün az gelişmiş memleketlere yapılan yardımlar bir lütuf değil, ticaret hadlerindeki bu gerilemeyi telâfi etmek için veri-

len ve iktisadî bakımdan elzem olan bir transferdir. Bu transferi temin etmek için yeni yeni milletlerarası teşekküllerin ihdasına ihtiyaç yoktur. Mevcut milletlerarası kredî kurumları ve bölgesel teşekküller bu işte kullanılabilir.

— İktisaden az gelişmiş memleketlere ihracat kredîsi verilme-
lidir. (Amerikalılararası Kalkınma Bankası (Inter - American De-
velopment Bank) nın faaliyetleri diğer az gelişmiş memleketlere de
teşmil edilmelidir.

— Az gelişmiş memleketlere yapılan yardımlar yetersizdir. Nitekim, 1948 - 51 arasında Batı Avrupaya sağlanan yardım fert başına yıllık ortalama olarak 12 olduğu halde az gelişmiş memleketlerde bu miktar 4 dolardır. Esasen miktarları bu şekilde mukayese etmek doğru değildir. Zira bu iki memleketin kalkınmaları ve yapacakları yatırımlar birbirinden çok farklıdır (18).

Konferansta yardım konusunda beliren fikirleri kısaca özetlemiş bulunuyoruz. Az Gelişmiş Memleketler yok yardımı, bir lütuf olarak değil, ticaret hadlerinin aleyhlerine dönmesini telâfi eden bir vasıta olarak telâkki etmektedirler. Bu yardımın müstakar, uzun vadeli, yeterli (gelişmiş memleketlerin millî gelirlerinin hiç olmazsa % 1 i), düşük faizli, politik gayelerden uzak ve iktisadî hedeflerin gözönünde tutularak verilmesini istemektedirler. Daha önce de belirtildiği üzere gelişmiş memleketlerin yardım verirken güttükleri gayeler bunlardan çok farklıdır. Bu sebeple yapılan yardımların az gelişmiş memleketler iktisadî kalkınmasında oynadıkları rol kendisinden beklenilene nisbetle çok azdır. Yardımın kalkınmadan müessir olabilmesi için gelişmiş memleketlerin yardım verme kriterlerinde büyük ölçüde değişiklik yapmak icabeder.

Buna mukabil, az gelişmiş memleketlerin de alınan yardımın kalkınmalarında faydalı olabilmesi için iç kaynaklarını azami seferber etmeleri, sosyal reformları yapmaları, kalkınma şuurunu yaratmaları, dengeli bir kalkınmanın şartlarını ihdas etmeleri icap eder. Bunlar başarıldıktan sonra alınan yardımların istihlâke kaymadan en verimli yatırımlara tahsis edilmesi, kalkınmanın belki de en önemli şartıdır.

Yukarda ana hatlarıyla belirttiğimiz hususlar az gelişmiş memleketler ve gelişmiş memleketler tarafından vücuda getirildiği takdirde yapılan yardımlar gerçekten hedefini bulmuş olacaktır.

(18) P. Prebisch, İbid. s. 117.

Bu konuda bir hususu daha belirtmek istiyoruz. Bilindiği gibi alınan bütün yardımlar belli bir vade sonunda (hibeler hariç) borçlanılan memleket veya memleketlere yahut teşekküllere iade edilecektir. Bunun iadesinde ihracat (*) gelirinden elde edilen döviz gelirleri kullanılacaktır.

Şu halde alınan yardımın gerçekten kalkınmaya yardımcı olabilmesi için millî geliri ya doğrudan doğruya artırması veya artırma potansiyeli yaratması icap eder. Millî gelirden böyle bir artışın olması da kâfi değildir. Buna paralel olarak ihracatın da artması gerekir. İhracat artınca, hem tediye bilançosu açıkları kapatılacak hem de borçlanmanın tediye bilançosuna yüklediği döviz sortisi finanse edilmiş olacaktır.

Bu duruma göre incelememiz icap eden hususlar şunlardır: Az gelişmiş memleketlerin ihracatının bugünkü seyri ne yöndedir? İktisadî kalkınmaya paralel olarak ihracatlarını artırma imkânları mevcut mudur? Mevcut değilse bunu engelleyen faktörler nelerdir? Bu hususların incelenmesini etüdümüzün ikinci kısmına bırakıyoruz.

(*) İhracâtı geniş anlamda kullanıyoruz. Buna mal, hizmet ve istihsal faktörleri ihracından elde edilen gelirler dahildir.

K I S I M : II

Az Gelişmiş Memleketlerin İktisadî Kalkınmasında İhracatın Rolü

A) İhracatın Seyri :

Gelişme halindeki memleketlerde gelişme vetiresi ile birlikte devamlı bir dış dengesizliğin ortaya çıkmakta olduğu bilinen bir gerçektir. İlk maddeler ihracatı yavaş bir şekilde artarken, mamûl madde ithal talebi gelişmeden daha hızlı olarak artma temayülündedir ve bu temayül kalkınmaya paralel olarak kuvvetlenmektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı dengesizlik, ciddi dış ticaret dar boğazlarına sebebiyet vermekte, binnetice kalkınmayı güçleştirmektedir. Şurası gerçektir ki eğer dinamik denge içinde kalkınmanın hızlandırılması isteniyorsa bu dengesizliğin giderilmesi lâzımdır. Birleşmiş Milletler söz konusu dengesizliğin milletlerarası işbirliği yolu ile ortadan kaldırılmasını bir gaye edinmiştir. Gerçekten de gelişmekte olan memleketlerin 1970 yılına kadar yılda % 5 nisbetinde bir kalkınma kaydetmelerini temin Birleşmiş Milletlerce bir hedef olarak ittihaz olunmuş ve meselenin tartışılmasına imkân hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubunun tesbit etmiş olduğu bu % 5 lik hedef çok mütevazidir. Geçen on yıl zarfında ortalama % 4.4 nisbetinde bir gelişme temin edilmiştir. Öte yandan ithalâtta % 6 dan aşağı bir artış beklemek düşünülemez. Çünkü kalkınma yatırım, yatırım da ithalât demektir. Bu itibarla dengeyi temin için ihracatın da % 6 dan aşağı bir artış seyri takip etmemesi gerekir. İhracat artışı 1950 lerde % 4 civarında idi. Petrol ihraç eden gelişmekte olan memleketler dikkate alınmazsa daha az (% 2 civarında) bir artış kaydedilmekteydi (19).

Görüldüğü üzere Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubunun belirtilen hedefleri karşısında açık artacaktır. O halde bu açığın kapatılması için çareler neler olabilir? Meselenin yardım yönünü bir

(19) Mart 1964 Cenevre Dünya Ticaret ve Kalkınma Konferansına Dr. Prebisch tarafından sunulan rapor, sh. 1 — 2.

tarafa bırakırsak (çünkü bu husus daha önce incelenmiştir) ham ve işlenmiş madde ihracatının artırılması açığın kapatılması bakımından zorunlu bir hedef ve çare olmaktadır.

Konuyu ortaya koyan bu girişten sonra, gelişmekte olan memleketlerin ihracat bünyeleri ve imkânlarını tetkike geçebiliriz. Bilindiği gibi gelişmekte olan memleketlerin iktisadî bünyelerinin temelini tarımsal üretim teşkil etmektedir. Bu ülkelerde sanayi gelişmemiştir. Bu itibarla başlıca ihracat maddeleri ülkelerin özelliklerine göre çeşitli tarım ürünleri, bazı işlenmemiş madenler ve petroldür. Bunlara ilâveten bazı hizmetler de ihraç edilmektedir. İhraç edilen tarım ürünleri yaş ve kuru çeşitli meyvalar, sanayi bitkileri (tütün, pamuk, keten, kenevir vs.) kahve(kakao, hayvan ve hayvan mahsulleri vs. den müteşekkildir. Görüldüğü gibi ihracatın temelini hammaddeler teşkil etmektedir. Mamafih ham maddeler yanında bazı yarı mamul maddeler ihracatı da yok değildir. Ancak ham maddelere nazaran önemsizdir. Öte yandan turizm, bankacılık, sigortacılık, nakliyat gibi görünmeyen kalemlerle ilgili ihracat da gelişmiş değildir.

Daha önce de ifade edildiği veçhile ilk maddeler ihracatı yavaş bir artış temposu arz etmektedir. Bu, endüstri merkezlerindeki teknik ilerlemenin bir sonucudur. Teknik ilerleme sentetik maddeleri tabii maddelere yavaş yavaş ikame etmektedir. Neticede ilk maddelerin nihaî mamul içindeki hissesi azalmaktadır. Buna ilâveten, teknik ilerleme sayesinde fert başına gelirin artması gıda maddeleri ve diğer câri istihlâk malları talebini, endüstri mal ve kıymetleri talebine nazaran çok daha zayıf ve yavaş ölçüde artırmaktadır. Meselâ, fert başına gelirin ve nüfusun artmasına rağmen, asrın başından beri A. B. D. de yekûn buğday istihlâki nisbeti aşağı yukarı sabit kalmıştır (20).

Bir diğer nokta da ileri memleketlerde modern tekniğin ziraata uygulanmasının önemli tesirler ika etmekte olmasıdır. Teknik ilerlemenin diğer bir karakteristiği de her faaliyete veya her memlekete aynı şekilde tesir icra etmemesidir. Bu olay iktisadî gelişme ve tiresindeki dengesizlikleri, tezatları ve bünyevi farkları izah etmekte çok önemlidir.

Gelişmiş memleketlerin ziraatı modernleştirmek ve istihsalı artırmak için giriştikleri sübvansiyon politikası, az gelişmiş mem-

(20) İbid, sh. 13.

leketlerin ilk madde ihracatını azaltmaktadır. Bu, fiyatlar dış fiyatlara nisbetle yüksek bile olsa marjinal arazinin fahiş maliyetle kullanılması neticesini vermektedir. Dolayısıyla diğer müstahsil memleketler benzer tedbirler almak zorunda kalmaktadırlar (21).

Sınaî mallar ihracatının durumuna gelince, derhal ifade edelim ki sınaî mallar ihracatı az gelişmiş memleketler için mutlak bir zurettir. Lâkin aşağıda izah edeceğimiz sebepler dolayısıyla maalesef ekonominin bu sektörü az gelişmiş ülkelerde gelişmiş değildir. İstihsal herşeyden önce talep yani pazar bulduğu ölçüde gelişebilir. Sanayileşme dünya mübadelesinin genişlediği müsait bir muhit içinde ilerler. Halbuki sanayi memleketleri ithalâta önemli ölçüde tahditler koymaktadırlar. Vakıa onlar bu gümrük himayeleri sayesinde sanayileşmişlerdir, ama buhranlarla mücadelede, gelişmekte olan memleketlerin sınaî mallarına gümrük koymaları ve kendi mallarına dış pazar aramaları az gelişmiş memleketlerdeki sanayileşmeyi insicamsız ve prodüktivitesi düşük hale getirmiştir ve getirmektedir. Gerçekten de İkinci DünyaHarbinde az gelişmiş memleketlerde sanayileşme, ithalât ikamesi üzerine inşa edilmiş ve bu onların millî gelirlerini artırmıştır. Fakat ihracatın sanayileşmesi ve ithalâtın ikamesi makûl surette ahenkleştirilememiştir (22).

Az gelişmiş memleketlerde millî pazarlar dar ve maliyetler yüksektir. Bu yüksek gümrük himayelerinin doğmasına sebebiyet verir. Yüksek gümrük tarifeleri ise endüstrinin bünyesi üzerine menfi tesir yapar. Neticede küçük rantabl olmayan, teknik ilerlemeden mahrum prodüktivite artışı temin edemeyen fabrikalar ortaya çıkar. Böylece bu fasit daireye girilmiş olur. Fiyatlar çok yüksektir, çünkü dış piyasaya ihraç imkânı yoktur. Eğer sınaî ihracat artırırsa, sanayileşme vetiresi çok rantabl olur. Zira sınaî mallarda milletler arası işbölümü tatbik edilecek ve işletmeler optimum cesamete ulaşacakları için maliyetler düşecektir.

Gümrük tarifelerinin daraltma yönündeki menfi etkisi dolayısıyla GATT, gümrük tarifelerinin azaltılması ile birlikte en fazla müsaadeyi mazhar millet prensibini kabul etmiştir. Lâkin gelişmiş memleketler gümrük tarifelerini aşan mallara tahditler koymuşlardır. Müşterek pazara dahil memleketlerin sınaî mamul ithalâtı % 1 ilâ 4 olduğu halde A. B. D. nin % 8.8. ve İngiltere'nin % 13

(21) İbid., sh. 16.

(22) İbid. sh. 22.

tür (23). Son iki memleket tahdit koyma yoluna gitmişler ve tekstilden başka jüt, tütün, balık konservesi, Hindistan cevizi liflerinden yapılan maddeler, dikiş makinası ve bisiklete de tahdit koymuşlardır. Esasen sermayesi kıt, teknik bilgi ve hüner bakımından kifayetsiz, enfrastrüktürü yok denecek kadar az ve iç pazarları, dar olan gelişmemiş ülkeler dış piyasaların da yüzlerine kapanması, dünya ticaretinin aleyhine işlemeci ve yüksek maliyetler yüzünden sınaî mal ihracatını geliştirememişlerdir.

B. Ticaret hadlerinin takip ettiği seyir :

Bilindiği gibi ticaret hadleri az gelişmiş memleketlerin aleyhine bir gelişme seyri takip etmiştir ve etmektedir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bir defa ilk maddelerin talebi yavaş olarak artmaktadır. Endüstrileşmiş memleketlerin talebinde yeterli bir artış olsa bile, bu maddelerin arzını hemen artırmak mümkün değildir. Sonra arz ihtiyacın ötesinde artırıldığı zaman ticaret hadleri aleyhe dönmektedir. Şayet ilk madde imal eden sektörde kuvvetli bir propaganda yapılır ve gelişme halinde olan memleketlerde teknik bir inkilâp olursa ticaret hadlerindeki düşme daha da süratli olacaktır. Pratik yönden bu durum, ticaret hadleri azalan memleketlere ipso facto milletlerarası yardımlardan faydalanma hakkını vermektedir. (24).

Gelişme halinde olan memleketlerin dış gelirleri ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinden çok mutazarrır olmaktadır. İlâve gelirlerin ademi mevcudiyeti halinde bu memleketler kalkınma plânlarında kabul ettikleri makul gelişme hızına erişemeyecekerdir.. O halde bu ilâve kaynaklar elzemdir. ve telâfi edici finansman, ticaret hadlerinin yükseltilemediği ölçüde olmalıdır. Böyle bir tedbir gelişme plânları için büyük bir istikrar unsuru olacaktır. İhticat dalgalanmalarının neticelerini tahfif edecek diğer tedbirlere güvenmek doğru değildir. Halbuki iyi bir sevk - ü idare için istikrar esastır.

Büyük depresyondan önce sınaî mamuller ve iptidaî maddelerin ticareti devamlı ve muntazam bir ritmle artıyordu. Filhakika 1876 dan 1929 a kadar yıllık artış nisbeti her iki kategori (sınaî ve iptidaî mallar) için kümülâtif olarak % 2,5 civarında idi. Nisbetsizlik sanayi inkilâbından bu yana ilk defa büyük buhranda ortaya çık-

(23) İbid, sh. 33.

(24) İbid, sh. 21.

11. Sinaî mamullerin mübadelesi önemli nisbette arttı. Buna mukabil iptidaî madde ticareti büyük ölçüde azaldı. Birinci kategori mamuller % 3,1 nisbetinde sabit bir artış gösterirken, ilk maddelerin hacmindeki artış % 1 i geçmiyordu (25).

Aşağıdaki tablo sanayi maddeleri ile iptidaî maddelerin 1960 yılı dünya istihsal ve ihracatını göstermektedir:

	Hacim endeksi (1928 = 100)	Yıllık artış nisbe- ti (1928 den (1960 yüzde ola- rak
İstihsal		
Yekûn	236	2.7
Sanayi maddeleri	293	3.4
İlk maddeler	170	1,7
İlk maddeler (petrol hariç)	159	1.4
İhracat		
Yekûn	190	2.0
Sanayi maddeleri	260	3.1
İlk maddeler	158	1.4
» » (petrol hariç)	137	1.0

KAYNAK : Birleşmiş Milletler Umumi İktisat ve Politik Temayüller Müdürlüğü

İhracattaki bu azalma iptidai maddeler talebinin azalması ve endüstrileşmiş memleketlerin himaye politikası dolayısıyla meydana gelmiştir. Birinci gurup faktörler iki mal gurup arasındaki nisbetsizliğin artmasına yol açmıştır. 1928 - 60 arasındaki bütün dünyada yıllık artış % 3,4 olduğu halde ilk maddelerin istihsalı sadece % 1,4 dır (petrol hariç). İkinci gurup faktörler aradaki farkı daha da artırmıştır. Nisbet % 1,4 ten % 1 e inmiştir. 1950 — 1961 de bu maddelerin dünya ihracatı yılda ortalama % 4,6 artmıştır (26). Bununla beraber bu olay gelişme halindeki memleketler için tatminkâr olmamış, onları müsait duruma sokmamıştır. Bunun başlıca iki sebebi vardır.

(25) İbid., sh. 22 — 23.

(26) İbid., sh. 24.

Evvelâ ilk maddelerdeki bu büyük ölçüdeki artış gelişmiş memleketlerin ve bazı petrol ihracatçılarının ihracatlarına tekabül eder. İkinci sebep ticaret hadlerinin aleyhe dönüşüdür. Bilhassa sanayileşmiş memleketler dünya iptidaî madde ihracatındaki paylarını artırmışlardır. Filhakika, toplam dünya ihracatındaki payları, 1950 de % 47 iken 1955 de % 55 i geçmiştir. Aynı devrede gelişme halindeki memleketlerin payı % 41 den % 29 a düşmüştür (Petrol hariç). Dünya ilk madde ihracatı % 4.6 kadar arttığı halde, gelişme halindeki memleketlerin ihracatı sadece % 1.9 kadar artmıştır. (Petrol hariç) (27).

Şimdi ticaret hadlerinin menfi gelişmesine tesir eden faktörleri inceliyelim : 1950 den 1961 e kadar ilk madde fiyatları nisbeti sınaî mamullerin fiyatının yükselmesi sonucu olarak Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre % 2.6 nisbetinde azalmıştır. (Petrol hariç). Şunu da belirtmek lâzımdır ki, ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinin tesirleri gelişme halindeki bazı memleketler için aynı derecede ithalâtçı ve ihracatçı olınamaları sebebiyle yukarıda verilen rakam kadar değildir, gelişmiş memleketlerin ticaret hadlerindeki gelişme % 17 civarındadır.

C. İhracatı Geliştirme İmkânları

Geri kalmış ülkeler halâ dünya ticaretinde işbirliği olmamasının neticelerinden mustarıptirler. Sınaî mallar ihracatı cüz'idir. Ham madde ihraç etmektedirler. Fakat ihracat hacmi çok yavaş artmaktadır ve ticaret hadleri gerilemektedir. Kalkınma için gerekli ithalâtı yapamamaktadırlar. Sınaî mallar ithal edilmektedir. İthal edilen bu malların bir kısmını dahilde istihsal etmek mümkündür. Ancak millî piyasalar küçüktür. Bu piyasaları genişletmek için ihracatı artırmak zorundadırlar. Fakat kütle istihsalı yapmak mümkün olmadığı için maliyetler yüksektir. Yüksek maliyetler ise ihracatı güçleştirmektedir. İhraç imkânları az olduğu için de kütle istihsalı mümkün olmamaktadır. Bu fasit dairenin kısılması şarttır.

Gelişmekte olan memleketlerin sınaî mallar ihracatını teşvik için iki yol vardır. İlk olarak büyük endüstri merkezlerinin piyasalarına açılan yollar üzerindeki ihracat akımını önleyen maniaların temizlenmesi lâzımdır. Bu maniaların neler olduğunu ilerde gö-

(27) İbid, sh.24.

receğiz. İkinci olarak, ihracatı artıran tedbirler hem gelişmekte olan memleketler hem de milletlerarası sahada ele alınmalıdır. Bu sonucu tedbirler tercihli muameleler sistemini teşkil ederler. Tercihli muameleler, gelişmekte olan memleketlerin yüksek maliyet dolayısıyla sinâî mal ihraç edememelerini önliyecektir. Bir süre sonra ihracatın artması dolayısıyla maliyet düşeceğinden, tercihli muameleler azaltılabilecektir ve nihayet bunlara ihtiyaç kalmayacaktır. Bu itibarla mesele çocuk endüstriler argümanının mantikî bir genişletilmesi olmaktadır. Bu argümanın geçerli olabilmesi için bahis konusu endüstrilerin müsmir olması gereklidir. Aksi takdirde yüksek maliyet ve düşük istihsal fasit dairesi kırılmaz. Bunun için de geniş piyasalara ihtiyaç vardır. Bu piyasalar gelişmiş memleketlerde aranabileceği gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde de aranabilir.

Şayet çocuk endüstriler yüksek maliyet dolayısıyla iç piyasalarda korunmaya muhtaçsa, aşıkârdır ki dış piyasalarda da korunmaya muhtaçtırlar. Korunma, tercihli muamelelerden faydalanma şeklinde olacaktır. Bu sebeple iki teklif ileri sürülmektedir (28).

1) Gelişmekte olan memleketler diğer gelişmekte olan memleketlerden yapacakları ithalâta piyasalarında tercihli muamele yapmalıdırlar.

2) Gelişmiş memleketler, gelişmekte olan memleketlere piyasalarında tercihli muamele yapmalıdırlar.

GATT andlaşması imza edildiği zaman, mevcut tercihli muameleler düzenininin devam etmesini fakat yenilerininin yaratılmamasını kabul etmişti. Sadece, gümrük birliği veya serbest ticaret sahalarının ilk merhalesini teşkil edecek olan farklılaştırmalar bu hükmün dışında bırakılmıştı. Bu yasağın gayesi milletlerin dış ticaret sahasında birbirlerine eşit muamele etmelerini temin etmek ve diğer devletlere bahşedemiyecekleri imkânları sadece muayyen bir devlete tanımalarını önlemektir. Ancak, «en fazla müsaadeye mazhar millet kaidesi» eşitler arasındaki ticareti düzenlemekte ne kadar muteber olursa olsun, geniş bir iktisadî güç farklılığı arzeden memleketler bakımından uygun değildir. 1963 mayısın da GATT Bakanları toplantısında, gelişmekte olan memleketler için «karşılıklı gümrük tarifeleri» prensibinin kabul edilmesi önemli bir adımdı.

Tercihli memleketler prensibinin tanınması ikinci bir önemli adım olacaktır (29).

Gelişmekte olan memleketlere tercihli muamele edilmesi, Kennedy Round tarife müzakereleri ve ticaret manialarını azaltma veya kaldırma ile ilgili diğer tedbirlerle çatışma halinde değildir. Şayet round tamamiyle muvaffak olmuş olsaydı dahi bu müzakereler, maniaların devletler tarafından azaltılması (yoksa kaldırılması değil) neticesini verecekti. Bu itibarla ortaya çıkan mesele, sanayileşmiş memleketlerin diğer sanayileşmiş memleketlere olmasa bile gelişmekte olan memleketlere giriş serbestisi tanımağa hazır olup olmadıklarıdır. Teklif gelişmiş memleketlerce mevcut gümrük tarifelerinin muhafazası suretile devamlı bir tercihli muamele margininin yaratılması değildir. Teklif daha ziyade, gelişmiş memleketlerce ticaret manialarının kaldırılması suretiyle gelişmekte olan memleketlere sürüm imkânı tanınmasıdır.

Burada hatıra acaba hangi devletler tercihli muamele yapmalıdır? diye bir soru gelebilir. Cevap, bütün gelişmemiş memleketler olacaktır. Önemli bir gelişmiş memleket gurub bu işe önyak olursa teklif veya tedbir tatbikata intikal edebilir. Bir başka soru da hangi memleketlerin tercihli muamelelerden faydalanacağı, olabilir. Burada seçim çok zordur. Nüfus başına gelir, memleketin büyüklüğü, istihdam, istihsalde tarım ve sanayiın hissesi ve ekonominin gelişmesinde ham madde ihracatının rolü gibi faktörler dikkate alınabilir.

Tercihli muameleler ile ilgili tartışmalar, tercihli muamelelerin seçimlik bazı özel maddelere tanınması üzerinde toplanıyor. Gaye gelişmiş memleketler için dahili problemler yaratabilecek maddelere dokunmamaktır. Ancak, gelişmekte olan memleketlerin makul bir süre sonra kalkınıp tercihli muamelelere olan ihtiyaçlarının ortadan kalkmasına yardım edecek ve önemli büyüme potansiyeli yaratacak endüstrilere gayretleri teksif etme arzusu da bir sebep olabilir. Bu iki mülâhaza kâfi derecede makûl görülebilir. Ancak yakından tetkik edilince önemli dezavantajlar yarattıkları da gözden kaçmaz.

En iyi ve en basit yaklaşım tarzı, gelişmekte olan memleketlerin bütün ihracat mallarına tercihli muamele tanınmasıdır. On yıl sonra tercihli muamelelerin devamı hususunda milletlerarası bir otorite tarafından zaruret görülmezse bunlar kaldırılabilir.

(29) İbid., sh. 81.

Böyle bir süre tanınması, ilgili devletin süre sonuna kadar endüstriyi rekabet edebilecek bir duruma getirebilmek için azami gayreti sarfetmesine yol açacaktır. Sadece gelişmiş memleketlerle değil gelişmekte olan diğer ülkelerle de (zira onlara da süre tanınacaktır) rekabet imkânını temin edecektir. Süre on yıldan az olmamalıdır. Gelişmekte olan memleketlerin endüstrileşmesi, gelişmiş memleketler bakımından rekabet dolayısıyla ilk bakışta zararlı görünürse de az gelişmiş memleketlerin satın alma gücünün artması sanayileşmiş memleketlerin ticaretini artıracığı için onlar için de faydalı olacaktır (30).

Bu noktada şöyle bir sual hatıra gelebilir: Acaba tercihli muamele yerine döviz kurlarının yeniden ayarlanması kabul edilemezmi? Döviz kurları ayarlamaları yeni ihrac malları geliştirilmesi için uygun değildir. Gelişmiş memleketlerde döviz kuru iç istihsal maliyeti ile dış piyasalardaki fiyatlar arasında denge kurabilir. Fakat gelişmekte olan memleketler bakımından bu mümkün değildir. Hatırda tutulmalıdır ki gelişmekte olan memleketlerde, döviz kuru primer sektördeki nakdi istihsal maliyetini yansıtır; yoksa; sınaî sektördeki maliyetleri değil. Diğer yandan, bir memleket ne kadar geri kalmışsa sınaî maliyetler o kadar yüksektir. (Primer sektördeki maliyetlere kıyasla). Bu itibarla primer sektördeki iç maliyet ve fiyatları, dünya piyasasındaki maliyet ve fiyatlara eşit kılan döviz kuru sınaî fiyatların döviz ile ifadesini o nisbette yüksek yapacaktır. Bu itibarla döviz kuru sanayi malları açısından yüksek tutulmuş bir kur olacaktır. Öte yandan, bu gelişmekte olan memleketin sanayi malları için dış piyasalar temin eden bir döviz kuru, o az gelişmiş memleketin ihracatının temelini teşkil eden hammaddeler bakımından parasının kıymetinin düşük tutulmuş olmasını ifade eder (31).

Bu gibi hallerde devalüasyon mümkün görülen bir çözüm yoludur. Şu şartla ki maliyetleri daha da artırmamasın; hayat seviyesini daha da yükseltip ücret artışına sebep olmasın. Bunlara ilâveten, ihrac mallarının fiyatlarını düşürmek suretiyle, ham madde üreticilerinin normaı üstü bir kâr temin etmeleri ihtimali de mümkündür. Bu mahzurları önlemek için devaluasyon yanında şu tedbirlere başvurulması tavsiye edilmektedir (32).

(30) İbid, sh. 85 — 86.

(31) İbid, sh. 92

(32) İbid, sh. 92.

- 1) An'anevi ihracat mallarından devalüasyon miktarına eşit bir vergi alınması;
- 2) Ve gümrük tarifelerinin devalüasyon nisbetinde düşürülmesi.

Böylece yeni ihraç maddeleri vergiden muaf olacak fakat devalüasyonun yarattığı ihraç imkânından faydalanacaktır. Bu arada, devalüasyonun ithal mallarının fiyatlarını artırma, dolayısıyla istihlâk azaltma tesiri gümrük tarifelerinin indirilmesi ile telâfi edilecektir. Söylemeğe lüzum yoktur ki iç fiyatlar yükselmiş iken döviz kurunun sabit tutulması ihracatın gelişmesine mani olacaktır.

Bütün bu tedbirlere ilâveten gelişmekte olan memleketlerin ihracatlarının arttırılabilmesi için aşağıda sıraladığımız imkânlardan da faydalanılabilir. Bir defa az gelişmiş ülkelerin ihracat için gelişmiş memleketlerde pazar durumunu tetkik eden milletlerarası kurumlar kurulabilir. Öte yandan, özel sermaye de gelişmekte olan memleketlerin ihracatının arttırılmasında önemli bir rol oynayabilir. Az gelişmiş memleketlerde sanayi sektörüne yapılacak özel dış sermaye yatırımları en modern tekniğin getirilmesini temin edeceği gibi, faydalanılabilecek dış piyasalarla ilgili doğru ve güvenilebilir bilgiler sağlayacaktır. Son zamanların tecrübeleri özel dış sermayelerin iç özel sermayelerle birlikte çalışmaları halinde bu bakımdan daha da faydalı olduklarını göstermiştir. Zira, özel dış sermayenin az gelişmiş ülkelerde daha ziyade ithalâtı ikame edici endüstrilerde faaliyet gösterdiği, ihracatı arttıracak sahalara gitmediği görülmektedir. Bu itibarla, yerli özel sermaye ile birlikte çalışmaları daha faydalı olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracat imkânları ile ilgili olarak şunlar da söylenebilir : İhracat esas fonksiyonu yanında teknolojiyi geliştirme fonksiyonuna da sahiptir. Teknoloji, istihdam edilen fert başına yüksek oranda bir sermaye faktörü ister. Az gelişmiş memleketler sermayeyi ithal edebilirler; fakat, teknolojik yoğunluk (emre amade teknik bilgi ve maharet) zaman içinde meydana gelir. Ancak izole özel maharet ve teknik bilgiler ithal edilebilir. Bazı endüstriler yüksek oranda sermaye az miktarda teknolojik yoğunluk kullanırlar. Bu az teknolojik yoğunluk izole olan cinsten ise ithal edilebilir. Bu tip endüstrilerin kurulup ihracata yöneltilmesi faydalı olacaktır. Ancak, gelişmekte olan memleketlerin insan gücü masseden endüstrilere önem vermek zorunda olduklarını da unutmamak gerekir. Bununla beraber insangücünü massetmeyen fakat potansiyel tica-

ret açığını kapatmak için lüzumlu olan endüstrileri sırf istihdam gayesi uğruna dikkate almamak büyük bir hata olur (33).

Gelişmiş memleketlerin istihsal ettiği bir çok nihaî mallar için lüzumlu ara mallarının istihsalı geliştirmekte olan memleketler tarafından yapılabilir. Talep fazla olacağı için bu ara mal endüstrileri süratle gelişecektir. Bunun yanında son yılların tecrübeleri göstermiştir ki, geliştirmekte olan ülkelerin mukayeseli avantajları sadece tekstil ve benzeri endüstrilerde değil meselâ makine endüstrisi gibi endüstrilerde de mevcuttur. Bu itibarla ihracata yönelecek endüstriler kurulurken bu son hususların da dikkate alınması lâzımdır.

Az gelişmiş memleketlerde ücretler düşüktür. Dolayısıyla sanayileşmiş memleketler için endüstrileşmeleri halinde bu memleketlere büyük rakip olacakları düşünülebilir. Ancak unutmamak lâzımdır ki az gelişmiş memleketlerde prodüktivite de düşüktür. Ücretlerin prodüktiviteden daha düşük olduğu hallerde bile maliyetler yüksektir. Zira, dış ekonomiler yoktur ve sermaye kıttır.

Bazı geliştirmekte olan memleketlerin ihrac mallarının maliyeti nisbeten düşüktür. Bu halin telâfi edici ticarete yol açacağı hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu gibi ülkeler ihracatlarını arttırınca elde ettikleri satın alma gücü ile iktisaden ileri memleketlerden sermaye malları ve mamul mallar satın alacaklardır. Bu sebepten gelişmiş memleketler az gelişmiş memleketlerden yaptıkları ithalâtı şayet tahdit ederlerse, bunun neticesi olarak teknolojik yoğunluk ve sermaye entansitesi yüksek olan, dolayısıyla daha büyük bir gelir yaratılmasına imkân veren müsmir endüstrilerin faaliyetleri yavaşlayacaktır.

O halde, iktisaden gelişmiş memleketler yüksek gelir yaratma imkânı olan endüstrilere kayıp, nisbeten daha pahalı (az gelişmiş memleketlerin nisbeten daha ucuz istihsalde buldukları) endüstrileri terketmelidirler. Gelişmiş memleketlerde ihracat endüstrilerinde ücretler yüksektir. Zira en yüksek prodüktivite artışları bu endüstrilerde kaydedilmektedir. Onun için zamanla işgücü, geliştirmekte olan memleketlerden ithal edilen mallar endüstrilerinden, bu endüstrilere kaydırılmaktadır (34).

Az gelişmiş memleketlerden yapılan sınaî mallar ithalâtının gelişmiş memleketlerde istihdam üzerine tesiri pek az olmuştur.

(33) İbid, s. 72.

(34) İbid, sh. 76 — 77.

Aşağıdaki tablo muhtelif gelişmiş memleketlerde 1953 — 1961 arasında az gelişmiş memleketlerden yapılan sınaî mallar ithalâtının sebep olduğu işsizlik yaratma (labor replacement) tesirini göstermektedir.

Memleketler	(N) Yeri alınan işgücü miktarı	(D) Ziraî işgücün- deki azalma	(I) Aktif işgücü miktarındaki net artış	N	
				— A	% si — I
İngiltere (a)	30.398	130.000	1.255.500	23.4	2.4
A. B. D.	23.303	953.000	7.606.000	2.5	0.3
Almanya	14.513	1.132.500	2.592.500	1.3	0.6
Belçika - Lük- semburg	5.981	82.000	- 4.400(b)	7.3	—
İtalya	4.793	916.000	2.136.700	0.5	0.2
Hollanda	2.727	85.500	371.500	3.2	0.7
Fransa (a)	2.690	1.304.000	124.000	0.2	0.2
Kanada (a)	1.910	220.000	1.295.00	0.9	0.2

N O T :

1. Sınaî mallar madenleri ihtiva etmektedir.
2. Yeri alınan işgücü miktarı (number of displaced labor) şöyle tahmin edilmiştir : 1958 fiyatları ile, 1953 - 61 yılları arasında gelişmekte olan memleketlerden yapılan sınaî imal ithalâtındaki artış / 1958 yılında sınaî mal istihsalinde istihdam edilen şahıs başına ilâve edilmiş kıymetin iki katı.
3. (a) işareti 1953 - 1962 verilerini ifade etmektedir.
4. (b) işareti, eksi işaretlerinin aktif işgücündeki azalışı ifade ettiğini göstermektedir.

Tablonun teferruatlı olarak incelenmesine lüzum olmadığı kanaatindeyiz. Sadece şunları söylemekle yetinceğiz. İktisaden aktif nüfusdaki artış, gelişmekte olan memleketlerden yapılan ilâve sınaî mal ithalâtı yolu ile yeri alınan gros işgücü miktarının (gros displacement) 50 ilâ 500 mislinde eşittir. Bu itibarla, gelişmekte olan memleketlerden sınaî mal ithalâtı önümüzdeki yıllarda artsa dahi, bunun neticesi olarak ortaya çıkacak düzenleme (adjustment) problemi, dinamik sınaî ekonomiler problemine kıyasla (ki bu problemle uğraşmak zorunluğu vardır) çok önemsiz kalacaktır. Ancak gelişmiş memleketlerde ithal edilen sınaî mallar endüstrilerinden daha prodüktif olan ihracat endüstrilerine işgü-

cünün kaydırılması zaman alacaktır. Bu arada istisnaî olarak ciddi istihdam problemleri ortaya çıkabilir. Bu istisnaî hal ithal edilen sınaî mallar endüstrilerinde fiyatların çok sür'atli düşmesi, dolayısıyla bu endüstrilerin çok çabuk kapanmaları halidir. Fakat, endüstrileşme bakımından bu gibi oluşları olağan saymak gerekir.

D. Ticaret Hadlerini Geliştirme İmkânları

Yukarıdaki izahlarımızla ihracatı geliştirme imkânlarını tetkik etmiş bulunuyoruz. Bu kısımda da ticaret hadlerindeki gerilemeyi durdurma, mümkünse lehe çevirmek imkânlarını araştıracağız. Aşikârdır ki ziraî ve sınaî mallar arasındaki ticaret haddi serbest rekabete terkedilirse iptidai madde istihsal eden memleketler ticaret hadlerinin gerilemesi dolayısıyla reel gelirlerini muhafaza edemeyeceklerdir. Bu kayıp teknik ilerlemenin sebep olduğu, prodüktivite artışından daha fazla olacaktır. Bu itibarla, beynelmilel plânda tedbir alınması zaruridir.

İptidai maddelerde serbest rekabet geleneksel fonksiyonunu ifa edememektedir. Çünkü, fiyat çok mahdut piyasada teşekkül etmekte ve çeşitli milletlerarası piyasalarda farklı fiyatlar carî bulunmaktadır. Öte yandan millî piyasaların himayesi, milletlerarası plânda ticaret ve rekabetin stabilizatör fonksiyonunu icra etmesine engel olmakta ve böylece dünya piyasalarında geçici arz ve talep dengesizlikleri vücuda gelmektedir. 1959 — 1961 de dünya istihsalinin % 20 den daha azı milletlerarası ticarete konu teşkil etmiştir. (Tropikal mahsuller müstesna) (35).

Öte yandan milletlerarası fiyatlar şu veya bu seviyede keyfi olarak tesbit edilmektedir. İç fiyatlar dünya fiyatlarından yüksek ise aradaki fark gümrüklerle veya iç vergilerle kapatılmaktadır. Bunlar kaldırılırsa hem dünya istihsalı artar, hem de istihlâk fiyatları düşer. Diğer taraftan, gelişme halindeki memleketlerin ihraç maddeleri, gelişmiş memleketlerde aynı veya benzer sun'i yahut tabii maddelerle rekabet halindedir. Fiyatların yükselmesi gelişmiş memleketlerin işbirliğine bağlıdır.

Sentetik mamuller ciddi bir problemdir. 1953 ve 1961 iptidai madde istihlâkindeki artışının üçte biri sentetik mamulleri teşkil etmiştir. Bunun için, âcil olmayan ilmî araştırmalar teşvik edil-

memelidir. Muayyen nisbette tabii madde kullanma şartı konabilir. Tabii maddelerin kendilerine has özelliklerini geliştirecek teknikler için araştırma yapılmalıdır. (Meselâ tabii yünün kendine has vasıflarının geliştirilmesi mümkündür). Prodüktiviteyi artıracak tedbirler alınabilir ve fiyatlar düşürülerek rekabet kolaylığı sağlanabilir (Meselâ tabii kauçuk için). Fakat bu takdirde de prodüktivite artışından doğan gelir dışarıya transfer edilmiş olur. Rekabet önlenemezse bu takdirde telâfi edici finansmana müracaat edilmelidir. Arzı ayarlayacak tedbirler alınmalıdır. Serbest rekabette iç fiyatların yüksekliği dolayısıyla istihlâk azalınca, dünya üzerinden yapılan milletlerarası antlaşmalar plâfon fiyatlardaki mal kıtlığını karşılayacak tedbirleri ihtiva etmelidir (36).

Burada üzerinde durulması gerekli bir diğer önemli nokta fiyat yükselmelerinin istihsal üzerine tesiridir. Fiyat yükselmelerine karşı en önemli argüman şudur : Bu yükselme istihsalî teşvik eder. Düşük fiyat istihsalî frenler; zira talep yavaş artmaktadır. Eğer bu fiyat yükselmesi istihsalî genişletme cesareti veriyorsa, o takdir-güçlük daha büyük olacaktır.

Üzerinde duracağımız ikinci konu piyasa fazlalarıdır. Az gelişmiş memleketlerde iç fiyatların dünya kurundan yüksek olması onların tahdit edici politika takip etmelerini icap ettirir. Büyük krizde Batı Avrupa için ilk madde ithalâtı son ercede az artmıştır. 1927-1929 ve 1958 — 1961 arasında önemli maddeler ithalâtı (petrol hariç) ortalama % 13 artmıştır. Halbuki istihlâk bundan da fazla artmıştır. İthalât fert başına % 2 azalmıştır (Aynı devrede petrol istihlâki % 52 arttığı halde ithalât sadece % 16 artmıştır). Bu temayül bilhassa hububat ithalâtında göze çarpıyor. Elyaf ithalâtı ise, sentetik elyafın rekabeti karşısında % 12 azalmıştır. Şeker istihlâki % 87 arttığı halde, ithalât % 30 artmıştır. (Bütün Batı Avrupa memleketleri için) (37). Aşağıdaki tablo ABD. ve Batı Avrupanın istihlâk ve ithalâtındaki nisbi artışı göstermektedir.

Bu durum karşısında alınması lüzumlu tedbirleri şöyle özetliyebiliriz : İstihlâkteki artışla ithalâttaki artışı aynı nisbette tutmak gerekmektedir. İptidaî madde ihracatına mani engelleri bilhassa istihlâk vergilerini, gümrük resimlerini ve ithalât kontenjanlarını kaldırmalıdır. Bazı ihracatçı memleketlerle miktar ve fiyat ga-

(36) İbid, sh. 59 — 60.

(37) İbid, sh. 61 — 62.

A. B. D. ve Batı Avrupa İstihlâk ve İthalâtta ki nisbî artış
(1927 — 29 = 100 iken)

Mamul veya mamul grupları (1)	Yekûn 1955-57	A. B. D.		İthalat 1958-61	Batı Avrupa		G. Safi 1955-57	İthalât 1958-61
		İstihlâk 1958-61	G. safi 1955-57		Yekûk 1955-57	İstihlâk 1958-61		
I.								
Hububat	90	96	120	89	138	151	74	79
Et	215	217	136	1077	—	—	78	76
Elyaf	133	131	171	173	103	90	91	88
Hindistan cevizi yağı ve elyafı	91	98	91	97	122	96	122	99
II.								
Tütün	181	204	166	216	131	162	99	108
Kahve, kakao ve çay	163	176	170	179	125	153	121	143
Şeker	133	149	100	113	159	187	142	130
Muz	114	140	114	141	194	266	194	236
Madenler ve Maden cevheri	222	220	172	156	214	260	208	263
Tabii Kauçuk	139	114	126	106	316	255	243	264
Ham petrol (brut)	863	872	526	576	1600	2402	1500	2277

(1) Hububat (buğday, pirinç, mısır ve arpa) Etler (manda, dana, koyun ve kuzu) Elyaf (pamuk, yün, jüt) Madenler ve maden cevheri (Alimunyum, bakır, kurşun, kalay ve çinko)

(2) Et dahil değil.

rantileri taahhütlerine girişmek lâzımdır. Bütün bunlar gelişmiş memleketlerin iç politikalarında köklü reformlar yapılmasını icap ettirir.

Bu bahiste son olarak, yukarda bahsettiğimiz temel maddelerle ilgili millerlerarası antlaşmaların ticaret hadlerini iyileştirici tesirlerinden bahsedeceğiz. Bilindiği gibi fiyatlar yükseldiği zaman ihracatçı memleketler; düştüğü zaman da ithalâtçı memleketler kendilerini kuvvetli hissetmektedirler. Bu durum, temel maddelerle ilgili milletlerarası andlaşmaların güçlüklerle yürütülmesine sebep olmaktadır. Her ne kadar Havana şartı eşit sayıda temsilci ile bu andlaşmanın yürütülmesini öngörmekte ise de, bu tedbirlerin kâfi gelmesine imkân yoktur. Zira, andlaşmaların yürütülmesinde tarafların menfaati eşit olmayıp ihracatçı memleketler lehine bir durum vardır. Bununla beraber, gelişmiş memleketler iki bakımdan bu andlaşmaları yürütmek durumundadır. Bir defa gelişmekte olan memleketlerin ihracat gelirleri yetersizdir ve ihracatta bulunmadıkları zaman ithalâta bulunmaları mümkün değildir. İkinci olarak dünyanın tamamının iktisadî ve sosyal refahını düşünmek gelişmiş memleketler için bir ahlâki vecibedir. Bu itibarla her iki tarafın talepleri dikkate alınarak ilkel maddelerle ilgili andlaşmaların yapılması ve bunların kâğıt üzerinde kalmayıp tatbik edilmesi ticaret hadlerinin iyileştirilmesi ve az gelişmiş memleketlerin kalkınması bakımından çok lüzumlu görülmektedir.

E. Dünya Ticaret Mekanizması Az Gelişmiş Memleketlere Bu İmkânları Sağlayabilir mi ?

Daha potansiyel ticaret açığını ortadan kaldırmak için gerekli tedbirler üzerinde durmuştuk. Acaba mevcut mekanizma bu tedbirlerin başarıya ulaşabilmesi için kifayetli midir? Değilse ne gibi değişiklikler yapılmalıdır? Yoksa yeni bir mekanizma mı vücutte getirilmelidir? Bu sorulara cevap araştırmaya çalışalım: Evvelâ belirtelim ki milletlerarası ticaret problemi, genel kalkınma problemleri içinde onun bir parçası olarak değil, dağınık, birbirleriyle rabitasız problemler gurubu (fragmentary fashion) halinde çeşitli bölge ve memleketler için farklı bir şekilde ve ayrı ayrı olarak ele alınmaktadır. Her şeyden önce dünya ticareti genel kalkınma probleminin bir vasıtası olarak dünya milletlerini kapsayan bir bütün içinde mütalâa edilmelidir. Dünya ticaretinin kurumsal mekanizması da bu hedefi gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.

GATT üniversal olmaktan uzaktır. 61 tam ve 13 asosiye ortağı

vardır. Halbuki 1964 yılı dünya ticaret konferansına 122 devlet katılmıştır. GATT, sınaî memleketler arasındaki ticarî problemler için uygun bir alet ise de, gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticarî ilişkiler bakımından müessir bir vasıta olmaktan uzaktır. (Hem gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticaret bakımından). Bu birçok gelişmekte olan ülkelerin GATT'a üye olmak bakımından neden isteksiz olduklarını izah eder.

Bunlara ilâveten GATT, dünya ticaretini gümrük tarifeleri vasıtası ile genişletmek istemektedir. Devletler kanalı ile (resmî makamların) ticaret yapılması istisna kabul edilmektedir. Bu itibarla iki taraflı anlaşmalarla dış ticaretlerini düzenlemekte olan sosyalist memleketler bu kurumun dışında kalmışlardır. Ancak belirtmek lâzımdır ki II. Dünya harbinden sonra sosyalist olmayan birçok ülkede resmî makamlarca yapılan ticaret oldukça önemli bir artış kaydetmiştir. Öte yandan ham maddelerle ilgili anlaşmalar ve diğer faaliyetlerin çok büyük bir kısmı GATT dışında müzakere edilmiş ve koordine bir davranışın konusu olmamıştır (38).

İşte bütün bu aksaklıklar Dünya Ticaret konferansı ve diğer periyodik konferansların, tatbiki hususunda anlaşmaya vardığı politikaları yürütecek başka bir teşkilâtın kurulması tekliflerine yol açmıştır. Bu son nokta çok önemlidir. Fakat yeni politika bilinmeden önce onu yürütecek teşkilâtın şekli tesbit edilemez.

Dr. Prebisch periodik konferanslar yanında daimî bir komitenin ihdas edilmesini teklif etmektedir (39). Bu komite kabul edilen temel politikada gerekli düzeltmeleri yapacak, gelişmeleri takip edecek ve böylece devamlılığı sağlayacak yeni periyodlar arasında bağıntı kuracaktır. Ayrıca periyodik konferanslar için hazırlık komitesi fonksiyonu ifa edecek ve Birleşmiş Milletler üyesi olmayan fakat spesiyalize ajanların üyesi olan devletlerin de konferansa katılmasını sağlayacaktır.

Adıgeçen komite ve periyodik konferansların vazifelerini kolaylaştırmak için Birleşmiş Milletler Bölgesel Ekonomik komisyonlarıyla işbirliği yapılmasını isteyen Presbisch, Birleşmiş Milletlerin komisyonları ile bunların ticaret komiteleri ve sekreteryelerinin ticaret ve kalkınma problemlerini incelemek bakımından faydalarının aşikâr olduğunu belirtmektedir. Nihayet, Prebisch'e göre ba-

(38) İbid., sh. 123 — 124.

(39) İbid, sh. 125 — 126.

his konusu komisyonlar üye devletlerin problemlerini incelemek potansiyel ticaret açığındaki câri trendi tesbit etmek, üzerinde anlaşılacak politikanın güçlüklerini araştırmak ve bu politika ile dahili politikalar arasındaki ilişkileri ortaya koymak vazifelerini ifa edebileceklerdir.

Burada biraz da sosyalist ülkelerden bahsetmek istiyoruz. Sosyalist ülkelerin de dış ticaretlerini artırmaları gerekir. Sovyetler Birliği müstahsil kaynaklarını milletlerarası ticaret yolu ile daha faydalı bir şekilde kullanabilmek gayesiyle milletlerarası işbölümüne aktif bir şekilde iştirak etmek hususunda ilgisini ifade etmiştir. CMEA buna mani değildir. 1955 — 1962 yıllarında CMEA memleketleri arasındaki ticaret, yılda ortalama olarak % 11,5 oranında artmıştır. Buna mukabil endüstriyel devletlerle olan ticaret % 3.3 nisbetinde gelişmekte olan ülkelerle ticaret % 2.4 nisbetinde olmuştur (40).

Dünya ticareti birbirleriyle yakın ilgisi olan bir ağ gibidir. Bir kısım memleketlerin karşılaştığı ticareti aksatıcı güçlükler diğerlerine de tesir eder. Bu itibarla sosyalist ülkelerle özel ekonomi ülkeleri arasındaki ticaretin artırılması lâzımdır. Sosyalist ülkeler iki taraflı dış ticaret anlaşmaları yapmaktadırlar. İki taraflı anlaşmalar ihracat ve ithalâtı artırıldığı sürece faydalıdır; yoksa ticaretin yönünü değiştirme vasfı ile değil. Bu sebepten iki taraflı anlaşmalar milletlerarası ticareti artırmada bir vasıta olarak kullanılabilir. Fakat şu şartla ki muameleler milletlerarası fiyatlardan olmalıdır. Sosyalist ülkelerin yaptıkları uzun devreli ihracat ve ithalât mukaveleleri, ithalât ve ihracatla ilgili iktisadî plânlar için faydalı olmakta, ihracat güçlükleri ile karşılaşan bir ülke için bir ihracat garantisi teşkil etmektedir.

Çok taraflı ticaret teşvik edilmelidir. Ticaret hacmi ne kadar fazla olursa, çok taraflı ticaret de o kadar fazla gelişmek imkânını bulur. Mukabil olarak da çok taraflı ticaret hacmini genişletecektir. Plânlama çok taraflı ticaretle çatışma halinde değildir. Uygun şartlar altında çok taraflı ticaret dengesi elde etmek, iki taraflı ticaret dengesi elde etmek kadar imkân dahilindedir (41).

(40) İbid., sh. 111.

(41) İbid., sh. 119 — 121.

SONUÇ

Etütümüzden çıkarılacak tabii sonuç şudur: Az gelişmiş memleketlerin iktisaden kalkınmasında hem dış yardıma hemde ihracatın geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Dış yardım ancak kısa vadeli bir tedbir olarak düşünülebilir. Bir ekonominin ılelebed dış yardım alması düşünülmeyeceğine göre, uzun vadede ekonominin kendi kendine yeter hale gelebilmesi için muntazam artış gösteren, istikrarlı ve sınaî malların nisbî önemi büyük bir ihracat şarttır. Bu bakımdan iki tedbir birbirlerinin alternatifi değil tamamlayıcısıdır. Şu kadarını belirtelim ki kısa vadede ihracat önemli ölçüde artsa bile bu aynı miktarda dış yardımın yerini tutamaz.

Fikrimizi bir misalle izah edelim :

Farz edelimki A memleketi 300 milyon dolar dış yardım olmaktadır. Yine kabul edelim ki bu memleket ihracatını aynı miktar yani 300 milyon dolar artırmaya muvaffak olsun fazla ve dış yardım almaktan vazgeçsin. Bu şekilde ihracat artışı dış yardımın ekonomideki yerini tamamen dolduramayacaktır. Çünkü ithalât artışı aynı nisbette döviz tasarrufu demek değildir. Zira ihracatçı müstahsiller istihlâk meyillerine göre bu ihracat gelirlerini sarfedeceklerdir. Marjinal istihlâk meylinin 0,8 olduğunu kabul edelim. Bu takdirde ancak 60 milyon dolar tasarruf edilebilecektir.

Üstelik bu 240 milyon dolar istihlâkin bir kısmı ithal temayülüne bağlı olarak ithalatı artıracaktır. Marjinal ithal temayülününün 0,3 olduğu kabul edilirse bu takdirde istihlâk malları ithalâtı da 72 milyon dolar artacaktır. Böylece ihracat önemli nisbette arttığı halde hiçbir tedbir alınmadığı zaman bunun yatırımlara giden kısmı nisbeten az olacaktır. Halbuki alınan dış yardımların tamamının yatırımlara sevk edilmesi esas olduğundan, tediye bilânçosunda, yatırım hacminde ve ihracatta dış yardımın etkileri farklı olacaktır. İhracat artışının tamamının yatırımlara kanalize edilmesi zor olduğundan, dış yardımın ekonomideki yerini tam manasiyle alması mümkün değildir.

İhracat artarken bilhassa bu hususun gözden kaçırılmaması icap eder.

Sonuç olarak diyebiliriz ki dış yardımlar, iktisadî kalkınma için uygun malî şartları haiz oldukları ve iyi seçilmiş projelerin finansmanında kullanılabildikleri ölçüde kısa vadede az gelişmiş memleketlerin iktisadî kalkınmasında faydalı bir faktördürler. Buna mukabil ihracatın geliştirilmesi ise, hem millî gelirin artırılması hem borçların ödenmesi, hem de uzun vadeli kalkınma projelerinin dış finansmanının temini ve memleketin sanayileşmesi için çok önemli bir unsur olup, her zaman için bu önemini muhafaza etmektedir. Bu önem bütün milletlerce kavranılıp çözüm tarzı getirilebildiği ölçüde az gelişmiş memleketlerin kalkınması mümkün olacaktır.